

„Tornyainak ez a tehetséges tanítványa...”

Endre Béla gyűjteményes kiállítása

NÁTYI RÓBERT

Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely, 2018. III. 1. – V. 13.

A címben olvasható idézetet Malonyai Dezső vetette papírra az 1905-ös Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tavaszi kiállításáról írt kritikájában, ahol Endre Béla (1870–1928) egyik bemutatott művéről szólva Tornyai tanítványként tett róla említést. A korszak neves művészetiírójának ártatlan félreértelmezése csak kezdőpontja volt egy napjainkban is tartó folyamatnak, amely Endre Béla szinte teljes mellőzését eredményezte. A kortársak beszámolóit, reflexióit olvasva egyfajta halk szavú, visszahúzódo, európai műveltségű, sokat tépelődő, munkáját és saját magát folyamatosan elemző pictor doctus képe bontakozik ki előttünk. Az életében megjelent recenziók és a halála után napvilágot látott méltatások, ugyan kiemelték a vásárhelyi festészet kapcsán kifejtett tevékenységét, illetve a Majolika Telep körül kibontakozó spiritus rectori szerepét, de mégis a kiemelkedő erejű, őseredeti tehetség, Tornyai „árnyékában” maradt alakja és művészete mindvégig. Így a mester robosztus festészetének visszfényében igyekeztek elhelyezni munkásságát, és ennek pandanjaként kezdték alkalmazni a napjainkig állandó jelzőként a művész nevéhez tapadó „lírai festő” toposzát. Amit érdemes lenne újragondolni, hiszen a Tornyai Múzeum termeiben a közönség elé tárt képanyag jelentős része egyáltalán nem támasztja alá ezt az állítást. Igen nagy számban látunk dinamikus erejű, lazán, könnyed ecsettel felvitt, sokszor drámai hatású, kifejezetten energikus, intenzív kompozíciókat.

Annak megvilágítására, hogy a másodlagos szerep mennyire gyökeret eresztett a szakmai közgondolkodásban, elég egyetlen példa: 2014-ben a MODEM nagyszabású és úttörőnek számító, témánkba illeszkedő kiállításán, az *Alföld – Nem pusztán táj. Történetek kétszáz év magyar képzőművészetéből* című tárlaton Endre Béla festészetét csak néhány festménnyel, valóságos szerepéhez és súlyához mérten jelentősen alulreprezentálták, amire Sümegi György alapos, elemző írásában pontosan rámutatott.¹

foto: Doménor Mihály

ENDRE BÉLA: *Önarckép*, olaj, fatábla, 50x52 cm
Tornyai János Múzeum

Az alkotó kortársai közül, többek között Lyka Károly, Ybl Ervin, Juhász Gyula, Móricz Zsigmond, Medgyessy Ferenc, Rudnay Gyula persze felismerték és értékelték egyéni festői stílusát. Sajnálatos módon a pályája során megvalósult kiállításai csak a dél-alföldi régióra korlátozódtak, ezért a hírlapokban és napilapokban megjelent ismertetések, méltatások is – néhány kivételtől eltekintve – helyi érdeklődés maradtak. Nem épültek be a hazai művészeti irodalomba, így nem válhattak a művészettörténeti diskurzus részévé sem. Ennek következményeként a 20. század azon időszakában, amikor az úgynevezett alföldi festészet éppen népszerűnek, különböző ideológiák mentén akár divatosnak számított, festészetét nem került be a mainstreambe. Annak ellenére, hogy a különféle összefoglalásokban nevét a nagymesterekkel (Kosztá, Tornyai, Rudnay és Kohán) egy sorban említették, valahogyan mégis a kismester jelzőt aggatták rá.² Ezzel szemben nagy tisztelője, Barcsay Jenő a következőket nyilatkozta róla: „Ha alföldi festészeztől beszélünk, három nagy festőre kell gondolnunk: Tornyai Jánosra, Koszta Józsefre és Endre Bélára. Ők hárman alakították ki az alföldi piktúrát.”³

ENDRE BÉLA: *Szobabelső*, olaj, vászon, 58×56 cm, magángyűjtemény

ENDRE BÉLA: *Varrónő*, olaj, vászon, 73×73 cm, magángyűjtemény

A hódmezővásárhelyi tárlat éppen ennek a Barcsaytól származó meggyőződésszerűnek az igazságtartalmát tűzte ki vizsgálatának tárgyául. Hét szekcióban, a témák adta csoportosítást követve, a Tornyaival közös műteremben festett korai népeletképektől (*Jvő öreg paraszt*, *Kurizálás*) a munkásság gerincét jelentő alföldi tájképeken át az enteriőrképekig és a csendéletig mutatja be az igen sokrétű, gazdag életművet. A „kis magyar Fayence” elnevezésű részleg például az alkotónak a Hódmezővásárhelyi Művészek Majolika és Aggypári Telepében betöltött fontos szerepét emeli ki, kerámiák és több mint száz kicsiny méretű akvarellvázlat segítségével. A szobabelsőket megidéző, biedermeier ülőgarnitúrával, keretórával és vitrinnel berendezett múzeumi téréből 19. századi polgári szobát megelevenítő installációban együtt jelenik meg a falakon a kis méretű tájképek több sorba rendezett galériája a művész és társainak színpompás majolikatárgyaival. Egy következő egységben felnagyított, korabeli fotográfiák segítségével elevenednek meg az oeuvre-ben csak zárványként megjelenő, 1910 tavaszán Rudnay Gyulával közösen készített szentesi Szent Anna-templom falfestményei.

A gyűjteményes szemle egyik lényeges konklúziója, hogy sokkal jelentősebb részét képezik művészi munkásságának a csendéletek és lakásbelsőik, mint azt korábban gondolták. A festményeken a Majolika Telep üde, színes, mázas kerámiáinak széles választéka is fölvonul hímzett terítőkkal, néha gyümölcsökkel kiegészülve. Ezek a tárgyak nemcsak öncélúan, primer dekorativitásukban funkcionálnak, hanem szimbolikus tartalmuknál fogva is központi szerep jut nekik. A népi tradíció és a modern iparművészeti irányzatok szorosan fonódnak össze egy következetesen végigvitt művészeti-esztétikai programban, ahol a csendéletek csaknem minden esetben ennek a tendenciának programdarabjai.

A paraszti enteriőr a tisztaszoba szimbólumteremtő képességénél fogva az 1900-as évek elejétől meghatározó szerephez jutott a vásárhelyi festészet ikonográfia rendszerében, és a repertoár mervadót részét képezte. Tornyai, Endre Béla, Rudnay, később Frank Frigyes, majd Szalay Ferenc számos vásznat áldozott a művészi kihívást jelentő téma feldolgozásának. Endre belső tereket ábrázoló képein elsősorban a saját otthonának kedves tárgyait jelenítette meg (*Szobabelső*, *Szobabelső fiatal nőalakokkal*). A legerőteljesebbek Rippl-Rónai József és Fényes Adolf hasonló alkotásaival állíthatók párhuzamba.

A több mint százhusz festményt, továbbá majolikatárgyakat, fotókat, dokumentumokat felsorakoztató tárlat tanúsága alapján Endre Béla egyedi, szimbolikus művészete nemcsak az alföldi festők élvonalához tartozott, de műveltsége, a század elei mozgalmakban való tájékozottsága nyomán hangsúlyos szerepe volt abban, hogy a modernitás eszméi és eredményei a vásárhelyi piktúrában szervesen asszimilálódnak.

Jegyzet

- 1 Sümegi György: Az Alföld a festészetben, avagy alföldi festészet. Történetek kétszáz év magyar képzőművészetéből. *Új Művészet*, 2014. augusztus, 42–45.
- 2 Theisler György: Támpontok és kételyek. Az alföldi festészet klasszikusairól. *Művészet*, 1978. 12., 7–9.
- 3 Barcsay Jenő: *Munkám, sorsom, emlékeim*. Magyar Képzőművészeti Főiskola, Budapest, 2000, 62.